

*Brangiajam mano vyrui:
ačiū už nuolatinę kantrybę, meilę,
palaikymą ir ramybę. O užvis labiausiai –
už tavo humoro jausmą.*

TURINYS

PRATARMĖ 9

Pirmas

ATSTOVAUTI VISUOMENEI 17

Antras

TEISINGUMO BALSAS 57

Trečias

PO VANDENIU 95

Ketvirtas

VESTUVIŲ VARPAI 133

Penktas

SAKAU - KOVOSIME 167

Šeštas

MES GALIME GERIAU 187

Septintas

KIEKVIENAS KŪNAS 211

Aštuntas

PRAGYVENIMAS 241

Devintas

SUMANIAI APIE SAUGUMĄ 259

Dešimtas

KĄ IŠMOKAU 281

PADĖKA 311

PASTABOS 316

RODYKLĖ 340

PRATARMĖ

P aprastai rytais mano vyras Douglas pabunda anksčiau už mane ir dar lovoje ima skaityti laikraščius. Jei išgirstu, kad pradeda skleisti garsus – dūsauti, niurzgėti, aikčioti, – išsyk suprantu, kokia diena manęs laukia.

2016-ųjų lapkričio 8-oji, paskutinė mano rinkimų į JAV Senatą kampanijos diena, prasidėjo sklandžiai. Per dieną susitikau su kaip įmanoma daugiau rinkėjų ir, be abejonės, pati nuvykau atiduoti savojo balso į kaimynystėje veikiančią mokyklą, nuo kurios mūsų namą skiria tik viena gatvė. Jautėmės palyginti gerai. Rinkiminės nakties vakarėliui buvome išsinuomavę didžiules patalpas, kuriose šventinės akimirkos jau laukė balionų jūra. Tačiau visų pirma turėjau pavakarieniauti su šeima ir artimiausiais draugais: šios tradicijos laikėmės nuo pat pirmosios mano rinkiminės kampanijos. Su mumis pabūti susirinko žmonės iš visos šalies, o kai kurie net atskrido iš užsienio: mano tetos, pusbroliai ir pusseserės, vyro ir svainio tėvai – visi susirinko paminėti vakaro, kurį tikėjosi tapsiant išties ypatingą.

Žvelgdama pro automobilio langą ir galvodama, kaip toli nuėjome, išgirdau vieną tokių pažįstamų Dougo niurgztelėjimų.

– Privalai tai pamatyti, – tarė jis ir atkišo savo telefoną. Žiniasklaidoje pasirodė ankstyvieji prezidento rinkimų rezultatai. Kažkas vyko. Kažkas blogo. Kol pasiekėme restoraną, skirtumas tarp abiejų kandidatų gautų balsų kaip reikiant susitraukė, o širdyje niurgzėti jau buvau pradėjusi ir pati. „The New York Times“ tikimybių matuoklė žadėjo ilgą, tamsią naktį.

Valgyti susėdome nedidelėje nuo pagrindinės restorano erdvės atskirtoje salėje. Emocijų ir adrenalino visiems užteko su kaupu – deja, dėl kitų priežasčių, nei tikėjomės. Viena vertus, kol Kalifornijoje tebevyko balsavimas, optimistiškai vylėmės mano pergalės. Ir vis dėlto net ruošdamiesi šventei, dėl kurios teko išlieti tiek prakaito, negalėjome nuleisti akių nuo ekranų: nerimą keliančius skaičius skelbė viena valstija po kitos.

Vieną akimirką prie manęs priėjo devynerių metų Alexanderis – mano krikštasūnis. Jo akyse kaupėsi milžiniškos ašaros. Man dingtelėjo, kad jį tikriausiai dėl ko nors paerzino kažkuris iš kitų mūsų kompanijoje esančių vaikų.

– Eikš, bičiuli. Kas nutiko?

Alexanderis pakėlė galvą ir įsistebeilijo man į akis. Jo balsas virpėjo.

– Teta Kamala, tas vyras negali nugalėti. Juk nenugalės, tiesa?

Alexanderio jaudulys gėlė man širdį. Nenorėjau, kad kas nors verstų vaiką šitaip jaustis. Prieš aštuonerius metus, kai prezidentu buvo išrinktas Barackas Obama, daugelis mūsų verkėme iš laimės. O dabar regėti Alexanderio baimę...

Kad pamėgintume jį nuraminti, mudu drauge su Alexanderio tėvu Reggie'iu išsivedėme berniuką į kiemą.

– Alexanderi, juk tu žinai, kad superherojams kartais tenka didžiulių iššūkių, nes į juos kėsina piktdariai? Ką gi jie daro, kai taip nutinka?

– Kaunasi, – sukūkčiojo jis.

– Teisingai. Jie kaunasi vedami emocijų, mat visi geriausi superherojai išgyvena labai stiprius jausmus – visai kaip tu. Bet jie visada kaunasi, tiesa? Vadinasi, taip elgsimės ir mes.

Visai netrukus „Associated Press“ paskelbė, kad rinkimus į Senatą aš laimėjau. Mes vis dar buvome restorane.

– Visa širdimi jums dėkoju, kad nuolatos, nuolatos buvote su manimi kiekviename mano kelio žingsnyje, – tariau neįtikėtinai mane mylintiems ir palaikantiems šeimos nariams ir bičiuliams. – Man tai be galo daug reiškia.

Mane užplūdo dėkingumas – tiek su manimi susirinkusiems salėje, tiek visiems, kurių netekau, o ypač – savo mamai. Stengiausi pasimėgauti akimirka, ir man pavyko – net jei ji netruko prabėgti. Bet, kaip ir visų kitų, mano žvilgsnis greitai grįžo prie televizoriaus ekrano.

Po vakarienės patraukėme į rinkimų nakties vakarėlio vietą, kur jau buvo susirinkęs daugiau nei tūkstantis švęsti pasirengusių žmonių. Aš jau nebebuvo valdžios siekianti kandidatė. Tapau JAV senatore – pirmąja šias pareigas gavusia tamsiaode moterimi savo valstijoje ir antrąja šalies istorijoje. Buvau išrinkta atstovauti daugiau nei 39 milijonams žmonių – apytikriai vienam iš aštuonių amerikiečių, be galo įvairių savo kilme ir gyvenimiška patirtimi. Tai buvo – ir tebėra – neįtikėtina garbė ir atsakomybė.

Kai prisijungiau prie savo komandos užkulisiuose, žaliajame kambaryje, bendražygiai plojo ir sveikino mane šūksniais. Viskas dar atrodė kiek surrealu. Nė vienas iš mūsų iki galo nesuvokėme,

kas dedasi. Jie apsupo mane ratu, ir aš nuoširdžiai dėkojau kiekvienam jų už darbą ir pastangas. Mes buvome šeima, kartu įveikusi neįtikėtiną kelionę. Kai kurie tame kambaryje buvę žmonės su manimi laikėsi nuo pat pirmosios mano kampanijos, kai siekiau tapti apygardos prokurore. Tačiau dabar, nuo mūsų kampanijos pradžios praėjus beveik dvejiems metams, mūsų laukė nauja viršukalnė.

Kalba, kurią buvau pasiruošusi iš anksto, buvo paremta nuostata, jog Hillary Clinton taps pirmąja mūsų prezidentė moterimi. Lipdama ant scenos pasveikinti savo rėmėjų, jos su savimi neėmiau. Nužvelgiau salę. Visa erdvė, įskaitant ir balkonus, buvo pilnutėlė žmonių. Dauguma apstulbę sekė skelbiamus bendrus šalies rinkimų rezultatus.

Tariau miniai, kad mūsų laukia užduotis. Įspėjau, kad turime kuo rizikuoti, bet ir išlošti galime nemažai. Privalėjome išsipareigoti suvienyti šalį ir padaryti visa, kas būtina, siekiant apsaugoti pamatinės mūsų vertybes ir idealus. Prisiminusi Alexanderį ir visus vaikus, paklausiau:

– Atsitrauksime ar kausimės? Aš siūlau kautis. Ir ketinu kautis pati!

Tą vakarą namo patraukiau su būriu giminaičių, kurių daugelis liko nakvoti pas mus. Kiekvienas patraukėme į savo miegamuosius, persivilkome laisvalaikio drabužiais ir vėl susirinkome svetainėje. Vieni įsitaisė ant sofų, kiti – ant grindų, tačiau visi susėdome priešais televizorių.

Niekas tvirtai nežinojo, ką pasakyti ar kaip pasielgti. Kiekvienas savaip stengėmės susigyventi su naujienomis. Sėdėdama su Dougu ant sofos, aš viena sukirtau visą didžiausią pakuotę klasikinių „Doritos“ traškučių. Nepasidalijau nė vienu.

Vis dėlto tvirtai žinojau štai ką: nors viena kampanija baigėsi, jau buvo beprasidedanti kita. Ir ši kampanija reikalavo kiekvieno iš mūsų įsitraukimo. Artinosi kova dėl mūsų nacijos sielos.

Per kelerius nuo tada prabėgusius metus mes matėme, kaip JAV administracija rėmė baltuosius nacionalistus šalies viduje ir gretinosi prie užsienio diktatorių; plėšė motinoms iš rankų kūdikius, siaubingai pamindama žmogaus teises; lengva ranka dalijo mokesčių lengvatas verslo gigantams ir turtuoliams, nekreipdama nė menkiausio dėmesio į viduriniąją klasę; užkirto kelią mūsų kovai prieš klimato kaitą; griovė sveikatos apsaugos sistemą ir kėlė grėsmę moterų teisei valdyti savo kūnus. Negana to, visa tai ji darė puldinėdama, regis, visus iki vieno, įskaitant laisvos ir nepriklausomos žiniasklaidos sampratą.

Mes galime geriau. Amerikiečiai žino, kad galime kur kas geriau. Bet mums reikės tai įrodyti. Turėsime dėl to kautis.

1992-ųjų liepos 4-ąją Thurgoodas Marshallas, vienas mano didvyrių ir įkvėpėjų, pasakė kalbą, kurios idėjos tebėra svarbios ir šiandien. „Mes negalime tarsi stručiai slėpti galvų smėlyje, – aiškino jis. – Neįmanoma, kad demokratija suklestėtų baimėje, o laisvė pražystų supama neapykantos. Amerika turi imtis darbo. <...> Mes privalome pasipriešinti apatijai. Privalome pasipriešinti baimei, neapykantai ir nepasitikėjimui.“

Ši knyga išaugo iš to kvietimo veikti ir iš mano įsitikinimo, kad mūsų kova turi prasidėti ir baigtis viešai skelbiama tiesa.

Esu tikra, kad šių laikų problemoms nėra svarbesnio ir prasmingesnio vaisto nei ryšys, pagrįstas abipusiu pasitikėjimu. Kai pasitiki kitais, pasitikima ir tavimi. O tiesos sakymas – viena svarbiausių pasitikėjimu paremto bendravimo sudedamųjų dalių. Labai svarbu, ką sakome, ką norime pasakyti, o ypač – kokią vertę suteikiame savo žodžiams ir ko verti jie atrodo kitiems.

Daugiausiai iššūkių keliančių problemų mes neišspręsimė tol, kol atvirai apie jas neprabilsimė, nepasiryšimė pradėti sudėtingų pokalbių ir nepriimsimė to, ką kuo aiškiausiai sako faktai.

Mes turime sakyti tiesą – kad rasizmas, seksizmas, homofobija, transfobija ir antisemitizmas yra mūsų šalies tikrovė, – ir šioms jėgoms priešintis. Mes turime sakyti tiesą: visi mes, išskyrus tik čia buvius amerikiečius, esame kilę iš svetimuose kraštuose gimusių protėvių, nesvarbu, ar į Ameriką jie atvyko savo noru ieškodami šviesesnio rytojaus, prievarta atplukdyti vergų laivais, ar iš paskutiniųjų vildamiesi pabėgti nuo pragariškos savo praeities.

Mes nesukursime ekonomikos, kuri amerikiečiams darbininkams leistų padoriai ir oriai gyventi, kol nepradėsime sakyti tiesos – kad žmonių prašome vis daugiau nuveikti su vis mažiau pinigų ir gyventi vis ilgiau, jaučiantis vis mažiau saugiumą. Atlyginimai nekyla jau 40 metų, užtat sveikatos apsaugos, mokslų ir būstų kainos pasiekė neregėtas aukštumas. Vidurinioji klasė gyvena nuo algos iki algos.

Mes turime sakyti tiesą apie mūsų masinio kalvinimo krizę: be jokios rimtos priežasties į kalėjimus sodiname daugiau žmonių nei bet kuri kita pasaulio valstybė. Turime sakyti tiesą apie brutalų policininkų elgesį, apie diskriminaciją rasiniu pagrindu, apie beginklių juodaodžių žudymus. Turime sakyti tiesą apie farmacijos įmones, kurios nieko neįtariančias bendruomenes paskatino griebtis priklausomybes sukeliančių opioidų, ir apie greitųjų kreditų bendroves bei pelno siekiančius koledžus, kurie išnaudojo pažeidžiamus amerikiečius ir apkrovė juos milžiniškomis skolomis. Turime sakyti tiesą apie godžias, grobuoniškas korporacijas, kurios reguliavimo panaikinimą, finansines spekuliacijas ir klimato kaitos neigimą pavertė tikėjimu. Kaip tik to aš ir ketinu imtis.

Ši knyga neturi tapti nei platforma politinėms idėjoms skelbti, nei penkiasdešimties punktų planu. Tai – mano idėjų, požiūrių ir istorijų rinkinys, supintas iš mano ir daugybės žmonių, kuriuos man teko sutikti, gyvenimų fragmentų.

PRATARMĖ

Prieš pradėdama tenoriu paminėti du dalykus:

Pirma, mano vardas tariamas kirčiuojant pirmąjį skiemenį – Kā-mala. Jis reiškia „lotoso žiedas“: indų kultūroje tai – itin reikšmingas simbolis. Lotosas auga po vandeniu: nors jo žiedas pasirodo virš vandens, augalo šaknys tvirtai laikosi įsitvėrusios dugno.

Antra, noriu, kad žinotumėte, koks šis pasakojimas asmeniškias. Tai – mano šeimos istorija. Mano vaikystės istorija. Gyvenimo, kurį susikūriau vėliau, istorija. Jūs susipažinsite su mano šeimos nariais ir draugais, mano kolegomis ir komanda. Tikiuosi, branginsite juos ne mažiau nei aš pati, o mano pasakojimas jums padės suprasti, kad nieko, ką man galop pavyko pasiekti, nebūčiau nuveikusi viena.

Kamala, 2018

Pirmas

ATSTOVAUTI VISUOMENEI

Vis dar prisimenu dieną, kai į Alamedos apygardos Aukštesniojo teismo rūmus Ouklande, Kalifornijoje, pirmąsyk įžengiau kaip darbuotoja. Buvo 1988-ieji, vasara prieš paskutinius mano metus teisės mokykloje, ir kartu su dar devyniais bendramoksliais buvau pakviesta per vasaros atostogas atlikti praktiką apygardos prokuratūroje. Numaniau, kad norėčiau tapti prokurore, mielai stovėčiau baudžiamosios justicijos reformos šalininkų gretose ir ginčiau pažeidžiamiausius visuomenės narius. Vis dėlto dar niekada nebuvau regėjusi šių pareigų iš arti, tad galutinio sprendimo priimti neskubėjau.

Teismo rūmus ryškiai apšvietė saulės spinduliai. Pastatas stūksojo greta Merito ežero, aukščiau ir didybe gerokai lenkdamas visus kaimyninius statinius. Žvelgiant tam tikru kampu, rūmai savo granitiniu pagrindu ir iki pat auksaspalvio stogo kylančiais cementiniais bokštais priminė svetimos šalies sostinės architektūrinį stebuklą.

Dirstelėjus kitu kampu, sunku buvo nusikratyti įspūdžio, kad pastatas – lyg iš akies trauktas *art deco* stiliumi papuoštas tortas.

Alamedos apygardos prokuratūra jau yra tapusi tam tikra legenda. Prieš tapdamas Kalifornijos generaliniu prokuroru, o vėliau – ir vienu įtakingiausių JAV Aukščiausiojo Teismo vyriausiųjų teisėjų, jai vadovavo Earlas Warrenas. Kaip tik apie jį galvojau tą rytą žingsniuodama pro kvapą gniaužiančias ankstyvąją Kalifornijos istoriją vaizduojančias mozaikas rūmų fojė. Reikėjo penkiolikos metų, kad Warreno žodžiai, kuriais rasiņ segregaciją jis paskelbė „iš esmės ne-sąžininga“, pasiektų Berkli, Kaliforniją. Jaučiausi dėkinga, kad tikslą jie pasiekė tokiu man parankiu metu: kai mokiausi pradinėje mokykloje, mano klasė tapo vos antrąja visame mieste, kurios autobusuose segregacijos atsisakė.

Į įvadinius mokymus atvykau pirmoji. Per kitas kelias minutes susirinko ir mano kolegos. Tarp jų tebuvo viena moteris – Amy Resner. Mokymams pasibaigus, iškart priėjau prie jos paprašyti telefono numerio. Aplinkoje, kur dominuoja vyrai, buvo tikra atgaiva turėti bent vieną bendradarbę moterį. Ji iki šiol tebėra viena artimiausių mano draugių – esu jos vaikų krikštamotė.

Suprantama, mūsų, vasaros mėnesiams priimtų praktikantų, galia ir įtaka buvo visai menkos. Pagrindinis mūsų darbas buvo mokyti, stebėti ir padėti, kuo tik galime. Tai buvo galimybė iš vidaus pamatyti baudžiamosios justicijos sistemą, išvysti, kaip vykdomas teisingumas – ir kodėl kartais to padaryti nepavyksta. Priskirti prokurorams, kurie nagrinėjo pačias įvairiausias bylas (pradedant vairavimu apsvaigus ir baigiant žmogžudystėmis), kiekvienas gavome progą ne tik stebėti, kaip nagrinėjamos ir sprendžiamos bylos, bet ir patys tapti šių procesų dalimi.

Niekada nepamiršiu to karto, kai mano vadovas plušėjo prie baudžiamosios bylos dėl didelio narkotikų kiekio laikymo su tikslu

parduoti. Per kratą policija sulaukė daugybę žmonių, įskaitant ir nekaltą pašalietę – moterį, kuri netinkamu metu atsidūrė netinkamoje vietoje ir atsitiktinai pateko į vieną tinklą su nusikaltėliais. Aš jos nemačiau. Nežinojau, nei kas ji tokia, nei kaip atrodo. Mudviejų nesiejo niekas, išskyrus ataskaitą, kurią man teko peržiūrėti. Ir vis dėlto kai kas jos istorijoje patraukė mano dėmesį.

Buvo vėlyva penktadienio popietė, ir daugelis žmonių jau buvo išvykę namo mėgautis savaitgaliu. Atrodė visai tikėtina, kad teisėjas jos nepriims iki pat pirmadienio, – vadinas, jai savaitgalį teks praleisti už grotų.

Ar ji dirba savaitgaliais? Ar jai teks pasiaiškinti darbdaviui, kur buvo? Ar ją atleis?

Negana to, aš žinojau, kad namie jos laukia maži vaikai. *Ar jie žino, kad mama kalėjime? Tikriausiai mano, kad ji padarė kažką negero. Kas dabar juos prižiūri? Ar išvis yra kas galėtų jais pasirūpinti? Kas nors gali paskambinti Vaiko teisių apsaugos tarnybai. Viešpatie, iš jos gali atimti vaikus.*

Ši moteris rizikavo viskuo: šeima, pragyvenimo šaltiniu, padėti mi bendruomenėje, orumu, laisve. O juk nė nebuvo padariusi nieko neteisėto.

Nuskubėjusi pas teismo tarnautoją, paprašiau bylą svarstyti tą pačią dieną. Įkalbinėjau. Maldavau. Jei teisėjas bent penkioms minutėms galėtų grįžti prie darbo stalo, mes galėtume išleisti ją į laisvę. Neįstengčiau galvoti apie nieką kita – tik apie jos šeimą ir persigandusius vaikučius. Galiausiai, senkant paskutinėms darbo dienos minutėms, teisėjas grįžo. Nenuleisdama nuo jo akių klausiausi, kaip peržiūri bylą, ir laukiau nurodymų. Dar akimirka, ir pasigirdo kaukštelėjimas plaktuku – viskas: moteris buvo laisva. Namu pas vaikus ji galėjo grįžti dar iki vakarienės. Nors taip ir negavau progos su ja susitikti, niekada jos nepamiršiu.

Ta akimirka nulėmė mano gyvenimą. Ji padėjo man kuo aiškiausiai suvokti, kad net pačiuose baudžiamosios justicijos paribiuose gausu neįtikėtinos rizikos ir širdį spaudžiančio žmogiškumo. Supratau, jog tie, kuriems iš tiesų rūpi teisingumas, jį įvykdyti gali net turėdami tik ribotą praktikantui suteikiamą galią. Tai prilygo nušvitimui ir kuo tikriausiam įrodymui, kaip svarbu, kad prokurorais dirbtų žmonės, kuriems nestinga atjautos. Praėjo dar ne vieni metai, kol buvau išrinkta vadovauti vienai didžiausių JAV prokuratūrų, tačiau ši pergalė man ir liko viena svarbiausių. Žinojau, kad ji grįš namo.

Taip pat žinojau ir kokį darbą norėčiau dirbti, ir kam norėčiau tarnauti.

Teismo rūmai buvo netoli vietos, kurioje užaugau. Gimiau Ouklande, Kalifornijoje, 1964-aisiais, o vaikystę praleidau ir kaip asmenybė formavausi tiesiai ant Ouklando ir Berklio ribos.

Mano tėvas Donaldas Harrisas 1938-aisiais gimė Jamaikoje. Pukiausiai pažymiais baigęs mokyklą, jis buvo priimtas į Kalifornijos universitetą Berklyje, tad imigravo į JAV. Čia studijavo ekonomiką, o vėliau pats ją dėstė Stanfordo universitete, kur ir šiandien tebėra profesorius emeritas.

Mano mamos gyvenimo istorija prasidėjo už tūkstančių mylių į rytus, pietinėje Indijoje. Shyamala Gopalan buvo vyriausia iš keturių vaikų: šeimoje augo trys mergaitės ir vienas berniukas. Visai kaip mano tėvas, ji buvo gabi moksleivė, o kai aistringai susidomėjo mokslu, tėvai nuoširdžiai ją skatino ir palaikė.

Delio universitetą ji baigė sulaukusi devyniolikos, bet to buvo negana. Ji pateikė prašymą stoti į pobakalaurines studijas Berklyje – universitete, kurio niekada nebuvo mačiusi, šalyje, kurioje anksčiau nesilankė. Vargiai galiu įsivaizduoti, kaip sunku jos tėvams turėjo būti ją išleisti. Komerciniai skrydžiai dar buvo tik bepradedą populiarėti